

Lebensraum. De la tradiție la război

Sebastian Mariș

Facultatea de Istorie și Filosofie

Una dintre cele mai complexe întrebări în studiul relațiilor internaționale este aceea legată de factorii care determină acțiunea națională. Însă ca în istoria ideilor, se pot găsi de regulă trei factori majori, care le influențează natura- timpul istoric, contextul și personalitatea. Subiectul articolului de față îl va constitui conceptul de *Lebensraum* și relația acestuia cu politica internațională a celui de-al Treilea Reich. De ce conceptul putea să apară și să se dezvolte doar în Germania? Cum a evoluat el? Și mai ales cum au uzat naștii de el pentru a-și formula principalul argument în favoarea extinderii Germaniei? Înțelegerea conceptului în cauză îl furnizează evoluția istorică și intelectuală a spațiului german, a contribuțiilor lui Friedrich Ratzel (1844-1904), Karl Haushofer (1869-1946) în primă fază, iar mai apoi a aplicării sale propriu zise de către Hitler.

Subiectul merita atenție din perspectiva actualității sale pe de-o parte, iar pe de altă parte, din punctul de vedere al contribuției sale principale la izbucnirea celui mai catastrofal război din istoria umanității.

Lebensraum, etimologic, înseamnă spațiu vital, iar interpretat de germani presupune orice nevoie pentru asigurarea dezvoltării și supraviețuirii poporului german¹.

Istoria conceptului începe în secolul XIX, în epoca imperiilor coloniale. În epocă exista concepția Pan-Europeanism, relațiile internaționale erau văzute ca niște războaie între rase, spre exemplu Imperiul Britanic era expresia celei mai puternice rase din interiorul său – Anglo-Saxonii, iar eșecul expansiunii unui stat însemna probleme de existență în viitor. Dintre Anglia,

---

¹ Charles Kruszewski, „International Affairs: Germany's Lebensraum” in *The American Political Science Review*, Vol. 34, No. 5 (Oct., 1940), pp. 964-975 disponibil la adresa www.jstor.org, accesat în 19.04.2017

Franța, Rusia și Germania, doar ultima nu aveau nicio posesiune colonială la sfârșitul anului 1880. Chiar dacă Bismarck a unificat statul german și a impus hegemonia acestuia în Europa, mare parte dintre germani trăiau în afara granițelor statului. În acest context apare “Geografia Politică” a lui Friedrich Ratzel. Ratzel era de profesie geograf și respectând o tendință în epoca de transpunere a legilor științelor naturale în întreaga realitate, a fost puternic influențat de Darwin. Ratzel creează termenul de Lebensraum și argumentează că fiecare ființă are nevoie de un teritoriu care să o susțină material. Statul îl vedea ca pe un organism viu, care asigură viața celor din interiorul său. Însă pe măsura ce între populație și teritoriu apare o discrepanță din ce în ce mai mare, statul trebuie să se extindă. Ratzel modifică în acest fel celebra afirmație „lupta pentru existență” în „lupta pentru spațiu”². În final, imperialismul secolului XIX, era văzut ca apogeul acestei politici pentru spațiul vital, Anglia putea să-și asigure existența exploatarea spațiului propriului imperiu, nu și Germania, a cărui teritoriu se considera prea restrâns raportat la populația sa. Geograful german este și creatorul unei noi discipline – Geopolitica (Geopolitik), însă primul care a folosit termenul este unul suedezul Karl Kijellen, un adept de-al său. Ratzel a vrut să creeze astfel ceea ce se numește argument de la natură, adică care nu ține neapărat de acțiunea umană³.

Există două concepte cheie la Ratzel cu privire la Lebensraum- migrația (consecința normală a expansiunii spațiului vital) și colonizarea (ocuparea efectivă a spațiului și exploatarea sa de către specii anume). Ratzel asociază automat colonizarea cu agricultura, ca atare cucerirea propriei țări însemna organizarea efectivă a agriculturii în spațiile respective. Teoria agrarianistă a schimbării istorice la Ratzel era fundamental diferită de aceea a lui Gobineau, în Franța⁴.

Între Ratzel și nazști, puntea de legătură este Karl Haushofer, un militar trecut în rezervă la sfârșitul Primului Război Mondial care a intrat în mediul academic în 1919 și a devenit profesor la München. A format școala de Geopolitica care avea ca reper o publicație periodică – *Journal of Geopolitics* (*Zeitschrift für Geopolitik*). Conceptele dezvoltate de către ambițiosul profesor au avut o influență semnificativă în mediul universitar (unul dintre studenții săi a fost chiar Rudolf Hess) și în mediul public deopotrivă. Ca mulți alți contemporani germani de-ai săi,

---

² Charles B. Hagan, „Geopolitics” in *The Journal of Politics*, Vol. 4, No. 4 (Nov., 1942), pp. 478-490, disponibil la adresa www.jstor.org accesat în 20.04.2017

³ John Agnew, *A Companion to Political Geography*, Blackwell Publishing, 2003, pp. 15-22

⁴ Woodruff D. Smith, “Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum” in *German Studies Review*, Vol 3, No.1 (Feb, 1980), p. 52, disponibil la adresa www.jstor.org accesat în 20.04.2017

a fost puternic afectat de infrângerea Germaniei în Marele Război. Haushofer vedea întreaga istorie a umanității ca pe o luptă continuă pentru spațiu și resurse, era o așa zisă geografie materialistă.

Teoriile lui Haushofer reprezentau noul reper pentru politica internațională a Germaniei naziste. Doctrina sa era complexă, însă nu eminent științifică, misticismul se contopea cu sentimentalismul, termeni ca „Autarhie” sau „spațiu vital” căpătau o conotație sacră, intrând rapid în vocabularul cotidian⁵.

Deși Hitler l-a întâlnit pe Haushofer prin intermediul lui Hess, acesta nu era agreat de Hitler, datorită faptului că soția sa era pe jumătate evreică, însă profesorul avea o relație foarte bună cu studentul său, căruia îi dedică și o carte- *Weltpolitik von Heute* (Contemporary World Politics), cu explicație specială asupra erorilor produse de către tratatul de la Versailles Germaniei⁶.

Interesantă este aici, influența geopoliticii asupra altor științe totalitare, spre exemplu Geo-psihologia, termen popularizat de către Willy Helpach, profesor la Universitatea Heidelberg, care era o contopire de geopolitică și psihologie modernă. Disciplina studia influența spațiului și a mediului asupra intelectului uman. Un alt exemplu este Geo-medicina, termen creat de către profesorul H. Zeiss, având ca scop studiul bolilor psihice și fizice cauzate de influența spațiului și mediului. Scopul adevărat al geo-medicinei nu era acela de îmbunătăți sănătatea, ci de opri o potențială epidemie în țările ocupate de armata germană. În fine...Probabil cea mai „specială” dintre noile științe era Geo-jurisprudența. Aceasta dorea introducerea doctrinei Lebensraum în dreptul internațional, mai exact, dreptul la spațiu și pământ. Germanii considerau că nu se poate aplica o legislație egală pentru toate rasele și popoarele și fundamentează dreptul la spațiu prin forță și putere. Lumea este împărțită între mai multe Lebensraum (Asia, America, Europa), cei mai puternici au drepturi naturale aici⁷.

---

⁵ Ewald W. Schnitzer, „German Geopolitics Revived” in *The Journal of Politics*, Vol. 17, No. 3 (Aug., 1955), pp. 407-423, disponibil la adresa www.jstor.org, accesat în 21.04.2017

⁶ John Agnew, *A Companion to Political Geography*, Blackwell Publishing, 2003, pp. 187-199

⁷ Andrew Gyorgy, „The Application of German Geopolitics: Geo-Sciences” in *The American Political Science Review*, Vol. 37, No. 4 (Aug., 1943), pp. 677-686, disponibil la adresa www.jstor.org accesat în 27.04.2017

Se creionează incet o tradiție în Germania pornită din interpretarea recentă a istoriei, Ratzel a creat conceptul de Lebensraum în condițiile istorice ale secolului XIX, iar Haushofer l-a adaptat contextului Germaniei post Versailles.

Hitler

Adolf Hitler s-a caracterizat printr-un rasism dus la extrem. În 1925 este eliberat din închisoare, însă în timpul condamnării sale a scris cartea fundamentală a viitoarei ideologii naziste – *Mein Kampf*. Deși lacunară în anumite privințe, cartea clarifică multe dintre concepțiile asupra lumii ale lui Hitler.

Dictatorul german se considera un gânditor original și era interesat doar de ideile care ajutau la extinderea național-socialismului. Era un propagandist și oportunist desăvârșit, însă ar fi greșit să considerăm că ideologia era pentru el doar un mijloc de a prelua puterea. Primordial în gândirea sa era tocmai ideea de luptă pentru existență, de spațiu vital, de remarcat aici e că nu popoarele își dispută existența între ele, ci rasele. Hitler e conștient germanii au asimilat „rase impure”, însă acest fapt nu l-a oprit să susțină puritatea rasei germane, pe care o considera de altfel cea mai puternică. Considera că germanii au nevoie de Lebensraum, iar extinderea spațiului vital se făcea prin anihilarea celorlalte rase mai slabe. Încă din timpul scrierii cărții sale, își exprima dorința de a se extinde către Est, dorință la care nu a renunțat pe tot parcursul carierei sale politice. Anti-semitismul era o altă ramură a rasismului său, folosită abil în politică pentru a imprima ură și a găsi mereu un „țap ispășitor”. Nu doar evreei erau „suboameni”, ci și alte grupuri de populație, de exemplu Slavii.

Hitler se folosea de știință (de fapt pseudo-știință) pentru a conferi rigoare Național-Socialismului, care nu voia să fie numit “mitul secolului XX” ci “știința secolului XX”. Dictatorul era de neclintit în concepțiile sale, deși a privit marșul asupra Romei a lui Mussolini cu admirație, fascismul Italian nu l-a influențat, în schimb el a creat fascismul de model german, adică nazismul⁸.

---

⁸ Hajo Holborn, „Origins and Political Character of Nazi Ideology” in *Political Science Quarterly*, Vol. 79, No. 4 (Dec., 1964), pp. 542-554, disponibil la adresa www.jstor.org accesat în 27.04.2017

Există multe cauze care au dus la ascensiunea nazismului, însă politica agresivă a Reich-ului s-a manifestat tocmai în jurul conceptului de Lebensraum. Nazismul s-a născut într-un context economic și social tumultuos. Hitler exploata cu precădere furia germanilor îndreptată către “umilitorul tratat de la Versailles” iar soluțiile sale politice au vizat întărirea statului și a propriului regim astfel încât acesta să poată fi revizuit. În realitate, Hitler a exploatat mai mult mitul „Injunghierii pe la spate” decât tratatul în sine.

De ce au ales germanii să-și rezolve problemele naționale printr-un radicalism atât de feroce nu se știe exact, dar se pot găsi câteva răspunsuri la problema ascensiunii NSDAP în locul celorlalte partide. Progresele politice, deși diferite în esență urmăreau aceleași soluții pentru Germania interbelică, partidul lui Hitler a reușit să câștige pentru că oferea soluții radicale la toate problemele de natură politico-economică. Spre exemplu în cazul Tratatului de la Versailles partidele spuneau că este cea mai mare nedreptate făcută vreodată Germaniei și că este principala cauză a decaderii economice. Naziștii pe lângă acest motiv spuneau că teritoriile pierdute nu se pot recupera fără o reacție elementală – Războiul⁹.

În economie se urmărea autarhia. Hitler dorea să subordoneze economia statului și cum măsurile politice nu aveau efect dincolo de granițele propriului teritoriu orice legături economice internaționale erau văzute ca obstacol. Astfel, tendința acestei politici economice este reducerea pe cât se poate a importurilor. Economiiștii argumentau că Germania nu poate supraviețui fără produse în formă brută din import, însă pe când ea va fi capabilă să le platească, productivitatea celorlalte state va fi atât de mare încât va bara exporturile germane. La fel ca în politică, și aici s-a propus o soluție radicală – pentru redresare era nevoie de cucerirea a cât mai mult spațiu, cât mai mult Lebensraum¹⁰.

Concluzie

În urma celor menționate se pot concluziona următoarele: conceptul de Lebensraum s-a născut în spațiul german al secolului al XIX-lea. Procesele istorice specifice zonei și timpului au pus Germania în fața unei acumulări succesive de putere a principalilor ei rivali- Franța și

---

⁹ Ludwig von Mises, *Omnipotent Government. The Rise of the Total State and Total War*, Libertarian Press, 1985, pp. 242-247

¹⁰ Ibidem, pp. 82-84

Anglia. Deși Germania devenise una dintre principalele puteri mondiale în timpul lui Bismarck se simțea dezavantajată din cauza lipsei ei de colonii. Friedrich Ratzel a raportat populația germană la teritoriul său și a conchis o necesitate a lărgirii acestuia, creând astfel principalele sale teorii. În adevăratul sens al cuvântului Ratzel dorea să justifice ca Germania este la fel de îndreptățită să aibă colonii ca Anglia. În epocă existau două concepții filosofico-științifice – Istoria este văzută ca un război al raselor și tendința intelectuală de preluare a modelului teoretico-metodologic din științele naturale și aplicat în cele sociale.

Dacă până la Primul Război Mondial, conceptul era cunoscut în cea mai mare parte doar în cadrul elitei politice, după război acesta a căpătat notorietate și în rândul maselor datorită unei munci asidue a unor intelectuali, dintre care cel mai important era Karl Haushofer. Haushofer, ca mulți alții a fost afectat de înfrângerea Germaniei și a luat lansării unui atac asupra Tratatului de la Versailles. În acest context al ideilor radicale apare și Hitler. Hitler a nuanțat conceptul atribuindu-i un virulent caracter rasist și darwinist, pentru ca mai apoi să-l justifice în adevăratul sens al cuvântului utilizând celebra pseudo-știință nazistă. Era de neclintit în ideea că lumea este împartită între mai multe rase slabe, iar germanii pentru a supraviețui trebuie să le anihileze. Se știa încă din 1925 că Hitler plănuia să extindă Germania înspre est, de aici și caracterul funcțional al pactului Ribbentrop-Molotov pe o perioadă atât de scurtă și exploatarea lui ca soluție politică de moment. Printr-o propagandă ingenioasă, exploatând ura și furia poporului german, dar și găsind în evrei un ”țap ispășitor”, mai apoi certitudinea poporului german că-și va reveni prin declarația de război l-au adus pe Hitler la putere. În fond, Lebensraum a avut succesul său datorită faptului că, 1) devenise foarte răspândit în Germania la un moment dat și 2) nu a putut fi înțeleasă adevărata lui semnificație, ca atare nu puteau fi înțelese nici consecințele aplicării sale¹¹.

În fine...ideea principală e aceea că doar Germania putea oferi cadrul istorico-intelectual pentru dezvoltarea și aplicarea acestui concept catastrofal numit „Spațiu Vital”. Pe de altă parte, același cadru a oferit unicitatea ideologiei național-socialiste, care în esență era diferită de fascismul lui Mussolini. Iar în al treilea rând, agresivitatea germanilor pe plan internațional și

---

¹¹ Woodruff D. Smith. *Op.cit.*, p.51

inceputul celui de-al Doilea Război Mondial, se datorează în esență tocmai acestei tradiții legate de necesitatea unui spațiu vital care să asigure germanilor perpetuarea și supraviețuirea în termenii politicii și economiei.

Bibliografie

Charles Kruszewski, „International Affairs: Germany's Lebensraum” in *The American Political Science Review*, Vol. 34, No. 5, Oct., 1940

Charles B. Hagan, „Geopolitics” in *The Journal of Politics*, Vol. 4, No. 4, Nov., 1942

Woodruff D. Smith, “Fredrich Ratzel and the Origins of Lebensraum” in *German Studies Review*, Vol 3, No.1, Feb, 1980

Ewald W. Schnitzer, „German Geopolitics Revived” in *The Journal of Politics*, Vol. 17, No. 3, Aug., 1955

Andrew Gyorgy, “The Application of German Geopolitics: Geo-Sciences” in *The American Political Science Review*, Vol. 37, No. 4, Aug., 1943

Hajo Holborn, „Origins and Political Character of Nazi Ideology” in *Political Science Quarterly*, Vol. 79, No. 4, Dec., 1964

Ludwig von Mises, *Omnipotent Government. The Rise of the Total State and Total War*, Libertarian Press, 1985

John Agnew, *A Companion to Political Geography*, Blackwell Publishing, 2003